

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.28>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Боярський М.Ю.,

аспірант Київського університету права НАН України

ORCID: 0009-0001-2287-1295

Ковальчук Ю.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу КУП НАН України

ORCID: 0000-0003-4271-0572

Боярський М.Ю., Ковальчук Ю.І. Кримінально-правові ознаки сучасного тероризму.

У статті здійснено комплексне кримінально-правове дослідження тероризму як одного з найбільш небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України та міжнародного правопорядку. Особлива увага приділяється розкриттю об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 258 Кримінального кодексу України. Зокрема, розглядаються категорії суспільної небезпеки терористичних посягань, мотиви та мета їх учинення – такі як залякування населення, вплив на органи державної влади, іноземні уряди чи міжнародні організації – а також способи реалізації терористичних актів, включаючи використання вогнепальної зброї, вибухових речовин, інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Досліджено особливості кваліфікації терористичних дій в умовах війни. Проведено відмежування терористичних груп, організацій та об'єднань від інших форм організованої злочинності, таких як збройні формування, злочинні угруповання та воєнізовані незаконні структури. Розглядаються кримінально-правові аспекти відповідальності не лише за вчинення терористичного акту, а й за проходження навчання з метою вчинення терористичних дій, створення терористичної групи чи організації, її фінансування, сприяння, а також участь у транснаціональних терористичних структурах.

У статті також окреслено проблеми, що виникають у правозастосовній практиці, зокрема – у доказуванні терористичної мети та встановленні зв'язку між діями особи й міжнародними терористичними мережами. Здійснено аналіз законодавства України у сфері запобігання та протидії тероризму з точки зору його відповідності міжнародно-правовим стандартам, викладеним у конвенціях ООН, резолюціях Ради Безпеки та Європейського Союзу, а також порівняно з практикою окремих європейських країн.

Обґрунтовується необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства з урахуванням викликів у безпековому секторі та геополітичній нестабільності, а також розширення механізмів міжвідомчої координації та інституційної спроможності сил безпеки, з метою підвищення ефективності запобігання та протидії терористичній діяльності.

Ключові слова: ознаки, норма, склад, диспозиція, санкція, тероризм, акт, відповідальність.

Boiarskyi M.Yu., Kovalchuk Yu.I. Criminal law characteristics of modern terrorism.

The article presents a comprehensive criminal law study of terrorism as one of the most dangerous crimes against the foundations of Ukraine's national security and international legal order. Special attention is given to the analysis of the objective and subjective elements of the crime provided for in Article 258 of the Criminal Code of Ukraine. In particular, the categories of public danger posed by terrorist attacks, the motives and purposes of their commission – such as intimidation of the population, influence on state authorities, foreign governments or international organizations – as well as the methods of carrying out terrorist acts, including the use of firearms, explosives, and information and communication technologies, are examined.

The article explores the specifics of qualifying terrorist acts during wartime. Distinctions are made between terrorist groups, organizations, and associations and other forms of organized crime, such

as armed formations, criminal gangs, and illegal paramilitary structures. The criminal law aspects of liability are considered not only for committing terrorist acts but also for undergoing training for terrorist activities, creating terrorist groups or organizations, financing, aiding, and participating in transnational terrorist networks.

The article also identifies the problems arising in law enforcement practice, particularly in proving terrorist intent and establishing the link between an individual's actions and international terrorist networks. An analysis is conducted of Ukraine's legislation on the prevention and counteraction of terrorism in terms of its compliance with international legal standards set out in UN conventions, UN Security Council resolutions, and European Union acts, as well as compared with the practices of certain European countries.

The need for further improvement of national legislation is substantiated, taking into account challenges in the security sector and geopolitical instability, as well as for expanding mechanisms of interagency coordination and institutional capacity of security forces to enhance the effectiveness of prevention and counteraction to terrorist activities.

Key words: characteristics, provision, composition, disposition, sanction, terrorism, act, liability.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентними викликами в безпековому секторі, з якими стикається як Україна, так і міжнародне співтовариство в умовах активізації терористичної діяльності. Нині, тероризм є не лише кримінальним явищем, а й багатогранним негативним соціально-політичним феноменом, що загрожує стабільності держав, підриває основи демократичного правопорядку, провокує гуманітарні кризи та посилює міжнародну напруженість. Особливої гостроти проблема набуває в умовах збройної агресії російської федерації проти України, коли терористичні методи дедалі частіше використовуються як способи ведення війни (диверсії, залякування населення, різного роду атаки на об'єкти критичної інфраструктури, дестабілізація ситуації в тилу тощо). Водночас, попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, кримінально-правове регулювання відповідальності за терористичну діяльність має низку прогалин і суперечностей. Зокрема, залишаються не до кінця невирішеними питання чіткого визначення термінів «тероризм», «терористичний акт», «терористична організація», що створює труднощі у правозастосовній та правоохоронній діяльності, а також спричиняє неоднозначність у кваліфікації діянь. Також частково спостерігається обмежена адаптованість вітчизняного законодавства до новітніх форм тероризму – кібертероризму, дистанційного управління атаками через мережу Інтернет, фінансування тероризму через криптовалюту, використання дронів, безпілотних технологій тощо. Крім того, у сучасній парадигмі боротьби з тероризмом виникає потреба не лише в репресивних, а й у превентивних механізмах, що базуються на міжвідомчій взаємодії, кібермоніторингу, аналізі великих обсягів даних, використанні систем прогнозування злочинної активності тощо. Водночас, на законодавчому рівні такі підходи ще не отримали належного закріплення, а практика їх впровадження перебуває на початковому етапі.

Вищезазначене свідчить про необхідність комплексного наукового аналізу кримінально-правових ознак правопорушення передбаченого ст. 258 КК України, вдосконалення законодавчої бази та формування концептуальних підходів до кваліфікації терористичних актів. Означуване й пояснює наукову та практичну цінність обраної теми.

Стан опрацювання проблематики. Сучасні дослідження в галузі кримінального права України доводять необхідність вдосконалення правового регулювання притягнення до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із тероризмом. Зокрема, у статті Д.Г. Давидова розглядається історичний розвиток поняття тероризму та його кримінально-правові аспекти в національному та міжнародному контексті. Ю.Л. Єлаєв та Р.О. Ємельянов аналізують проблеми кваліфікації терористичних груп та організацій, підкреслюючи необхідність чіткого розмежування між ними та іншими формами злочинних об'єднань. О.О. Книженко та А.С. Негода досліджують кримінальну відповідальність за проходження навчання тероризму, вказуючи на важливість своєчасного реагування на нові форми терористичної діяльності. Також, Д.С. Мельник та Б.Д. Леонов акцентують на суспільній небезпеці фінансування тероризму та необхідності розробки ефективних заходів запобігання цьому виду злочинної поведінки.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, аналіз яких підтверджує зростання уваги до проблем тероризму у кримінально-правовій площині, більшість з них зосереджуються на окремих аспектах явища – історичному розвитку, загальній кваліфікації, або

ж теоретичних положеннях щодо відповідальності за окремі діяння. Комплексне опрацювання складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, з урахуванням сучасних викликів, – і досі залишається фрагментарним. Крім того, значна частина наукових праць не враховує умови воєнного стану та збройної агресії проти України. Це свідчить про потребу в подальших міждисциплінарних, ґрунтовних і прикладно орієнтованих дослідженнях.

Метою статті є комплексне дослідження кримінально-правових ознак тероризму та аналіз проблем їх застосування в правозастосовній практиці.

Виклад основного матеріалу. Тероризм у сучасному світі є однією з найнебезпечніших форм злочинної діяльності, яка спрямована не тільки проти окремих осіб чи груп, а й підриває основи національної безпеки, стабільність державного управління та міжнародного правопорядку. В умовах посилення глобальних конфліктів, політичної нестабільності та збройної агресії проти України, відповідна загроза набула особливої гостроти. Терористичні акти, що супроводжуються використанням зброї, вибухівки, інформаційних технологій, а також спрямовані на залякування населення чи тиск на органи влади, становлять серйозне випробування для правоохоронної системи та законодавства [9].

У цьому контексті важливо звернутися до наукового осмислення тероризму як кримінального явища. Йдеться не лише про правові норми, які визначають відповідальність за терористичну діяльність, а й про необхідність виявити характерні ознаки, що відрізняють це кримінальне правопорушення від інших, споріднених проявів організованої злочинності. Означуване потребує уточнення основних об'єктивних та суб'єктивних ознак терористичного акту, що, у свою чергу, дозволить підвищити ефективність правозастосовної практики.

Одним із основних завдань кримінально-правової науки є точне та цілісне визначення складу кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 258 КК України, терористичний акт тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою передбачають кримінальну відповідальність [6]. У структурі складу цього кримінального правопорушення важливе місце займають об'єктивні ознаки, тобто зовнішні прояви діяння. До них належать, зокрема, спосіб вчинення посягання, його наслідки, а також місце, час і засоби реалізації. У сучасних умовах зазначені дії набувають дедалі складніших форм: від використання вибухових пристроїв та вогнепальної зброї до застосування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, кібератак, комп'ютерних вірусів, дронів. Такі методи можуть не лише прямо завдати шкоди життю, здоров'ю та майну, а й порушити інформаційну інфраструктуру, мінімізувати комунікацію, транспорт, енергетику та фінансові системи.

Важливою характерною ознакою терористичного акту є його цільова спрямованість: такі діяння можуть не мати на меті особисту вигоду злочинця, а натомість переслідують глобальніші цілі – залякати населення, посіяти паніку, зірвати стабільність управлінських процесів, або спровокувати державу до прийняття певних політичних рішень. Саме цей компонент відрізняє тероризм від інших насильницьких кримінальних правопорушень – умисних вбивств, знищення майна тощо [4].

З огляду на це, важливе значення має також вивчення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – психічного ставлення особи до вчинюваного діяння. У переважній більшості випадків терористичні дії є умисними, тобто особа чітко усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачає їх наслідки. При цьому основними мотивами виступають ідеологічна, політична, релігійна вмотивованість. У зв'язку з чим, тероризм за своєю негативною природою є складним і багатовимірним явищем, що поєднує в собі ознаки як насильницького посягання, так і форм тиску на політичні, правові чи ідеологічні інститути. Це зумовлює необхідність уважного підходу до правової кваліфікації таких діянь, зокрема при розмежуванні терористичного акту від інших видів кримінальних правопорушень чи організованої злочинності.

Необхідно додати, що у розрізі збройного конфлікту та широкомасштабної агресії проти України питання кваліфікації терористичних дій набуло особливої актуальності. Умови війни змінюють не лише криміногенну ситуацію в державі, а й ускладнюють правозастосовну практику, зокрема в аспекті правильного юридичного розмежування між діями, що становлять прояв терористичної активності, і діями, які в умовах воєнного стану можуть бути ознаками інших видів кримінальних правопорушень.

Однією з найбільших труднощів є кваліфікація терористичних актів, вчинених безпосередньо у зоні бойових дій. Як вже було зазначено, згідно зі ст. 258 КК України, терористичний акт передбачає наявність спеціальної мети – залякування населення або впливу на прийняття рішень органами державної влади чи органами місцевого самоврядування [8]. Однак на практиці визначення цієї мети може бути ускладнене, особливо коли дії учиняються із застосуванням зброї, вибухівки, зокрема, шляхом підризу, що формально може підпадати і під ознаки диверсії (ст. 113 КК України) [6], і під терористичний акт.

У зв'язку з цим виникає необхідність і відмежування терористичних груп, організацій від інших форм та видів організованої злочинності. Терористична група, згідно із законодавчим визначенням, створюється виключно з метою вчинення терористичних актів [11]. Натомість збройні формування, хоч і можуть вчиняти аналогічні злочини, але не завжди мають на меті досягнення певного терористичного впливу. Особливої уваги потребує також відмежування від незаконних збройних формувань, які можуть діяти з метою насильницького протистояння державі, проте не завжди керуються саме ідеологічними мотивами терору. Відмежування має базуватися не лише на кількісних або організаційних ознаках, а передусім на аналізі суб'єктивної сторони діяльності таких об'єднань: наявності терористичної мети, характеру координації дій, зв'язків із іншими терористичними структурами, використання методів психологічного впливу на населення тощо. Варто враховувати і характер обраних цілей – терористичні групи спрямовують атаки насамперед на об'єкти критичної інфраструктури, цивільне населення або органи влади з метою посіяти паніку чи дестабілізувати ситуацію в державі. З огляду на це, слід констатувати, що у сучасних умовах кваліфікація терористичних дій вимагає не лише формального застосування кримінально-правових норм, а й контекстуального аналізу обставин кожного випадку: з урахуванням ситуації збройного конфлікту, особливостей мети, способу дії, організації групи, її ідеології та впливу на суспільство.

При цьому, необхідно звернути увагу на те, що кримінально-правова відповідальність за кримінальні правопорушення терористичної спрямованості охоплює не лише безпосереднє вчинення терористичного акту, але й низку пов'язаних із ним дій, які становлять потенційну або безпосередню загрозу національній безпеці. Такий підхід відображає як внутрішню потребу у вчасному реагуванні на підготовчі етапи терористичної діяльності, так і прагнення гармонізувати правову систему з міжнародно-правовими стандартами боротьби з тероризмом [2].

У контексті цього, зазначимо, що окремим об'єктом кримінально-правової протидії є проходження навчання з метою вчинення терористичних дій. Ідеться не лише про участь у спеціалізованих тренуваннях за кордоном, але й про дистанційне опанування навичок, що можуть бути використані в терористичних цілях – включаючи виготовлення вибухових речовин, кібератаки тощо. В умовах цифровізації суспільства можливості самостійного навчання через закриті онлайн-ресурси чи комунікаційні платформи ускладнюють виявлення таких злочинів і вимагають належної реакції з боку правоохоронних структур.

Не менш важливою складовою є криміналізація створення терористичної групи чи організації (ст. 258-3 КК України). Законодавець визнає небезпечним уже сам факт об'єднання осіб із метою підготовки до терористичних дій, що демонструє випереджальний характер кримінально-правового реагування. Особливу небезпеку становлять такі структури, що діють за принципами конспірації, мають стабільне джерело фінансування, а також встановлену ієрархію та спеціалізований розподіл функцій між учасниками [10].

Сприяння терористичній діяльності, включаючи надання інформації, матеріально-технічного забезпечення, створення умов для пересування або переховування, так само підлягає кримінальній відповідальності (ст. 258-4 КК України). Особливу увагу привертає також участь громадян або іноземців у діяльності транснаціональних терористичних структур. В умовах глобалізації та зростання міжнародної терористичної мобільності участь у таких організаціях (у тому числі й поза межами країни) становить підґрунтя для кримінального переслідування, що відповідає

положенням міжнародних договорів та резолюцій ООН, зобов'язуючи держави ефективно запобігати залученню своїх громадян до подібної діяльності. Цілісне охоплення таких форм поведінки у кримінальному законодавстві України дозволяє сформувати системний правовий механізм боротьби з терористичною діяльністю на всіх її етапах – від підготовки до реалізації – та в різних формах причетності до неї [3].

Окрему складність у протидії тероризму становить правозастосовна практика, зокрема процес доказування основних елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України. Йдеться насамперед про встановлення наявності у діяннях особи саме терористичної мети. Означувана мета нерідко є завуальованою або маскується під інші мотиви, що ускладнює її розпізнавання й верифікацію в межах кримінального провадження [1].

Не менш складним аспектом є встановлення зв'язку між конкретними діяннями підозрюваного та міжнародними терористичними мережами. У цьому контексті постає низка процедурних і доказових викликів – від обмеженого доступу до відповідних джерел інформації, до необхідності міжнародної співпраці з правоохоронними органами іноземних держав та інституціями безпеки. Вітчизняні органи досудового розслідування та прокуратура стикаються із труднощами в отриманні належних доказів щодо координації дій із терористичними осередками, що ускладнює ефективне притягнення винних до відповідальності. У цьому контексті важливим є аналіз національного законодавства у сфері запобігання та протидії тероризму з точки зору його відповідності міжнародно-правовим стандартам. Зокрема, нормативно-правові акти України співвідносяться з основними міжнародними документами, такими як Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [7], Резолюція Ради Безпеки ООН № 1373, низка директив Європейського Союзу, а також зобов'язання в межах співпраці з Інтерполом та Європолом. Незважаючи на імплементацію багатьох норм, практика їх застосування демонструє необхідність глибшої адаптації до реалій сучасної терористичної загрози, зокрема у частині процедурної співпраці, обміну інформацією та уніфікації критеріїв визначення терористичних організацій.

Порівняння з правовими підходами країн Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Франції та Італії, свідчить про ефективність застосування комплексного інституційного підходу, де функції попередження, виявлення, розслідування злочинів терористичного характеру тісно інтегровані в єдину систему безпекового реагування [5]. Сучасні умови, в яких перебуває Україна, позначені глибокою геополітичною нестабільністю, активною фазою війни та зростанням різного роду загроз. У таких реаліях питання вдосконалення національного законодавства у сфері боротьби з тероризмом набуває особливої актуальності. Необхідність цього процесу зумовлена не лише розвитком нових форм терористичної діяльності, а й трансформацією середовища, в якому діють терористичні угруповання, – зокрема, їхня здатність до швидкої адаптації, використання цифрових технологій, побудови мережових структур та координації дій за межами однієї держави. Зазначені виклики вимагають суттєвого перегляду як матеріально-правових, так і процесуальних норм, які регулюють притягнення до відповідальності за терористичну діяльність. Йдеться не лише про уточнення термінології, а й про необхідність запровадження більш гнучких процедур для забезпечення оперативності реагування, використання спеціальних слідчих (розшукових) дій у кіберпросторі, а також посилення режимів превенції. Окремо слід наголосити на потребі розширення та вдосконалення міжвідомчої координації між суб'єктами системи боротьби з тероризмом – Службою безпеки України, Головним управлінням розвідки МО України, Національною поліцією, Державною прикордонною службою, органами прокуратури тощо. Успішна протидія тероризму неможлива без налагодженого обміну оперативною інформацією, чіткої розмежованості функцій і повноважень, а також дієвої координації на всіх етапах – від виявлення до нейтралізації загрози.

У цьому зв'язку важливою є інституційна спроможність сил безпеки, тобто наявність кадрового, технічного, фінансового та аналітичного ресурсу, необхідного для реалізації превентивних і реактивних заходів. В умовах постійної зміни характеру терористичних загроз та високого навантаження на правоохоронну систему, держава має не лише гарантувати підтримку базових функцій, а й забезпечувати розвиток інноваційних спроможностей, таких як інтегровані аналітичні центри, кібербезпекові підрозділи, центри з попередження радикалізації та вербування.

Отже, удосконалення законодавчого регулювання в комплексі з розбудовою системи міжвідомчої взаємодії та посиленням інституційного потенціалу органів безпеки є необхідними умовами для підвищення ефективності запобігання та протидії терористичній діяльності в Україні.

Висновки. Встановлено кримінально-правові ознак тероризму та аналіз проблем їх застосування в правозастосовній практиці. У результаті проведеного дослідження встановлено, що тероризм у сучасних умовах являє собою одну з найнебезпечніших форм кримінальної діяльності, яка посягає на основи національної безпеки та міжнародного правопорядку. З огляду на зміну характеру терористичних загроз – від класичних актів насильства до високотехнологічних форм, включаючи кібертероризм та фінансування транснаціональних угруповань – виникає об’єктивна потреба у переосмисленні кримінально-правового інструментарію реагування на такі посягання. Комплексний аналіз об’єктивних та суб’єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, дозволив встановити низку теоретичних і практичних проблем, що ускладнюють процес кваліфікації терористичних актів, зокрема: складність доказування терористичної мети, відмежування терористичних груп від інших організованих об’єднань, а також юридичну невизначеність щодо форм участі в терористичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білевський П.С. Мотиви та мотивація терористичної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 433–436.
2. Демидова Л.М., Попович О.С. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: терористичний акт: монографія. Харків: Право, 2021. 400 с.
3. Ємельянов В.П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 233–244. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8df52576-dd3f-4ca4-9e91-4>.
4. Кириченко О.В., Чорний О.М., Шамара О.В. Протидія терористичним актам в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. Дніпро: Ліра, 2022. 181 с.
5. Конопельський В.Я. До питання про зарубіжний досвід організації протидії міжнародному тероризму. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 70–73.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>.
7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: Закон України від 12 верес. 2002 р. № 149-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518/print.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
9. Орлов Ю.В., Прибиткова Н.О. Особливості відмежування терористичних та воєнних злочинів в умовах сучасної війни. *Право і безпека*. 2022. № 3. С. 45–60. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/591>.
10. Попович О.С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
11. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/print>.